

Účast dítěte (participační práva) v rozhodovacích procesech v sociálně-právní ochraně dětí s důrazem na judikaturu Ústavního soudu

doc. JUDr. Helena Hofmannová, Ph. D.

Úvod

Účast dítěte na rozhodování o věcech, které se jej dotýkají, je zásadním procesním principem, který umožňuje dítěti realizovat ochranu svých práv. Přestavuje jednu ze základních hodnot Úmluvy o právech dítěte (dále též „Úmluva“) a jeho smyslem je pojetí dítěte jako subjektu práv, nikoli jako pouhého objektu, o kterém rozhodují jiní.

V praxi znamená v podstatě především možnost dítěte být informováno o řízení, které se jej týká a možnost ovlivnit svým názorem rozhodnutí v takovém řízení.

Jde o princip z oblasti práv spravedlivého procesu, který se v případě dětí vyznačuje určitými specifiky. Tím je již skutečnost, že subjektem je zde dítě – nezletilý, což samo o sobě může být důvodem omezení tohoto práva. Princip účasti dítěte a práva, která jej zajišťují, jsou právy podmíněnými, především vůlí a vyspělostí dítěte, jeho zájmem a charakterem řízení. Z tohoto důvodu je interpretace podmínek pro účast dítěte v rozhodovacích procesech jeho sociálně-právní ochrany klíčovou otázkou participačních práv.

Cílem analýzy je poskytnout přehled o nejdůležitějších zásadách naplňování participačních práv dítěte a problémech s jejich realizací v ČR. Analýza vychází z otázek, které posuzoval Ústavní soud (dále též „Soud“) ve své judikatuře a zabývá se jeho postupy při interpretaci a aplikaci principu účasti dítěte.

1. Pojem a obsah participačních práv dítěte

Obdobně jako právo na spravedlivý proces, participační práva, zajišťující účast dítěte na řízení, které se jich dotýká, tvoří komplex jednotlivých procesních práv. Jejich význam spočívá v poskytnutí takové

právní ochrany, která zaručuje spravedlivé řízení a to s ohledem na zájem dítěte v konkrétním případě.

Jedná se především o právo dítěte na informace (právo dostávat příslušné informace a právo být informováno o důsledcích vyhovění jeho názoru a důsledcích jakéhokoli rozhodnutí, právo svobodně vyjadřovat názory ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, právo na to, aby jeho názoru byla věnována patřičná pozornost, právo na slyšení v každém soudním nebo správním řízení, které se jej dotýká, buď přímo nebo prostřednictvím zástupce či příslušného orgánu, právo na odpovídající právní zastoupení.¹ S realizací účasti dítěte na řízení velmi úzce souvisí také otázka možnosti samostatného jednání dítěte před soudem, resp. procesní způsobilosti dítěte.

Evropská úmluva o výkonu práv dětí (dále též „Úmluva o výkonu práv“) v čl. 5 upravuje případná další procesní práva dítěte, jejichž poskytnutí nechává na zvážení smluvních stranám. Patří sem např. právo dítěte požadovat pomoc vhodné osoby, podle jeho volby, která mu pomůže vyjádřit jeho názor, právo určit si svého vlastního zástupce či právo vykonávat některá nebo všechna práva účastníka řízení.

Vedle těchto práv, zaručených v mezinárodně právních úmluvách z oblasti ochrany práv dítěte, vyplývají procesní práva dítěte též z obecných zásad spravedlivého procesu stanovených v hlavě páté Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“) či z čl. 6_Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen „evropská Úmluva“).

Mezi tato procesní práva patří především právo dítěte na projednání věci v jeho přítomnosti (čl. 38 odst. 2 Listiny) a právo na přístup k soudu (čl. 36 odst. 1 Listiny).

Participačním právům odpovídají relevantní povinnosti soudů a jiných státních orgánů směřující k zajištění těchto práv (poskytnout informace, zajistit řádně výslech dítěte, vzít jeho názor náležitě v úvahu, projednat věc rychle bez zbytečných průtahů apod.)²

¹ Viz především čl. 2 Úmluvy o právech dítěte, hlava II. A Evropské úmluvy o výkonu práv dětí.

² Hlava II. B Úmluvy o výkonu práv.

1. 1. Přístup k interpretaci a aplikaci participačních práv dítěte

Hlavní problém participačních práv spočívá při jejich konkrétní realizaci, resp. při posuzování naplnění jejich podmínek v praxi v řízení před soudy. Např. u práva na svobodné vyjádření názoru jsou v praxi problematické všechny aspekty: hodnocení, které dítě je „*schopno formulovat své vlastní názory*“, zajištění toho, aby dítě mohlo své názory vyjádřit svobodně a aby jeho názorům byla věnována „*patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni*“, resp. otázka závaznosti názoru dítěte.³ S uvedeným jsou spojeny problémy naplnění práva dítěte být slyšeno, a to jak jeho samotné provádění, tak volba mezi jeho dvěma alternativami: přímé či zprostředkované slyšení.⁴ Samostatný problém představuje právní zastoupení dítěte a role jeho zástupce, procesní způsobilost dítěte, jeho právo na přístup k soudu a na projednání věci v jeho přítomnosti a na rychlé projednání věci. Některá práva, jako např. právo na informace, jsou u nás opomíjena téměř zcela.

Tyto otázky závisí na způsobu interpretace v konkrétním případě. Obecné formulace typu „*ve vhodných případech*“ či „*patřičná pozornost*“ otevírají cestu pro různý přístup – otevřený i restriktivní. Tato skutečnost sama o sobě nemusí mít negativní dopad na naplnění participačních práv, neboť jejich provedení je závislé na konkrétních okolnostech případu, na charakteru dítěte a rodičů, jejich vzájemných vztazích a také typu řízení. Zcela odlišné jsou např. situace, v nichž se dítě má vyjádřit k rozhodování o jeho svěření do výchovy jednoho z rodičů či k úpravě styku od situací, kdy se dítě vyjadřuje např. v řízení o nařízení ústavní výchovy. V každé z těchto situací jsou na dítě kladeny jiné psychické nároky a vyskytuje se jiná míra ovlivnění či manipulace dítěte. Pro všechny případy by však měl být zásadním východiskem individuální přístup a pečlivé zhodnocení konkrétní situace s tím, že každé rozhodnutí je potřeba řádně odůvodnit.

Obecně lze konstatovat, že z otevřeného pojetí participačních práv a jejich interpretace v širokém smyslu vychází výklad mezinárodních lidsko-právních organizací. Jeho zásady nalezneme např. v Komentáři Výboru OSN pro práva dítěte z roku 2009 (dále též „Komentář CRC“) a v Pokynech Výboru ministrů Rady Evropy o justici vstřícné k dětem z roku 2010 (dál též „Pokyny“).⁵

³ Čl. 12 odst. 1 Úmluvy.

⁴ Čl. 12 odst. 1 a 2 Úmluvy.

⁵ General Comment No. 12 (2009), 1 July 2009, The right of the child to be heard, Committee on the Rights of the Child of the United Nations. Komentář je dostupný též na

Pokyny obsahují podrobné zásady realizace principu účasti a vycházejí jak z Komentáře CRC, tak z řady dalších mezinárodně právních dokumentů na ochranu práv dítěte a judikatury Evropského soudu pro lidská práva (dále jen „ESLP“). Přestože se nejedná o právně závazný nástroj, mají velký význam právě pro interpretaci principu účasti dítěte. Jejich cílem je sloužit jako praktický nástroj pro přizpůsobování soudních a mimosoudních systémů jednotlivých členských států Úmluvy a Úmluvy o výkonu práv zvláštním právům a potřebám dětí.

Je užitečně vytknout alespoň některé základní zásady principu účasti dětí vyplývajících z Pokynů a Komentáře CRC. Výchozím poselstvím je, že s dětmi by mělo být zacházeno jako s nositeli práv. Právo být vyslyšeno je právem, nikoli povinností dítěte. Dítě by mělo být vyslyšeno kdykoli projeví iniciativu a chce být vyslyšeno v případě, který se jej dotýká a soudce by neměl, ledaže by to bylo v zájmu dítěte, odmítnout dítě vyslechnout. Dětem by měly být poskytnuty všechny potřebné informace o tom, jak účinně využít tohoto práva. Mělo by jim být zároveň vysvětleno, že jejich názor nemusí být pro konečné rozhodnutí určující.⁶

Formulaci „schopno formulovat vlastní názory“ vyjádřenou v čl. 12 odst. 1 Úmluvy by státy neměly chápat jako omezení, ale spíše jako závazek hodnotit schopnost dítěte formulovat svůj samostatný názor v co nejširší míře. Státy by neměly vycházet z předpokladu, že dítě není schopné vyjádřit své názory, ale naopak musí předpokládat, že dítě tuto schopnost má, přičemž není na dítěti, aby tuto schopnost prokázalo.⁷ Pokyny i Komentář CRC odrazují státy od zavádění standardizovaných věkových hranic, neboť věk by neměl být překážkou práva dítěte plně se účastnit soudního řízení. Patnáctiletý člověk může být méně zralý než dvanáctiletý, zatímco velmi malé děti mohou být dostatečně inteligentní na to, aby posoudilo svou konkrétní situaci.⁸

V rodinně právních věcech by děti měly být do jednání zahrnuty před jakýmkoli rozhodnutím, které ovlivní jejich budoucnost. Opatření, která toto mají zajistit, by měla náležet k úkolům soudce.⁹ Svě

<http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC-C-GC-12.pdf>. Pokyny Výboru ministrů Rady Evropy o justici vstřícné k dětem přijaté Výborem ministrů Rady Evropy 17. 11. 2010, Council of Europe Publishing, Strasbourg Cedex, France. Dostupné též na http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/childjustice/Source/GuidelinesChildFriendlyJustice_CS.pdf

⁶ Pokyny, bod 45-48.

⁷ Pokyny bod 33, viz též Komentář CRC bod 20 a 21.

⁸ Důvodová zpráva k Pokynům bod 96.

⁹ Pokyny, bod 34-35.

názory mají děti právo vyjadřovat svobodně, bez jakéhokoli nátlaku a manipulace.¹⁰ K omezení participačních práv dítěte by mělo dojít pouze v případě, kdy to vyžaduje zájem dítěte a takový případ je vždy potřeba pečlivě zvážit a odůvodnit. Uvedené zásady justice vstřícné k dětem by se měly uplatnit ve všech typech řízení – občanských, trestních i správních- a nejen v průběhu řízení, ale i před jeho zahájením a po jeho skončení.¹¹

Komentář CRC také zdůrazňuje, že dítě je schopné formulovat své názory od nejmladšího věku, dokonce, i když je ještě neumí vyjádřit verbálně. Proto naplnění čl. 12 Úmluvy vyžaduje uznání a respektování neverbálních forem komunikace jako je hra, řeč těla, mimika či kreslení, prostřednictvím kterých i velmi malé dítě projevuje své volby a přání. Velký význam má také povinnost státu zajistit realizaci tohoto práva i pro děti se zdravotním postižením, které jim brání se vyjádřit a děti, které nehovoří většinovým jazykem ve státě. Státy musí však zároveň věnovat náležitou pozornost možným negativním důsledkům nešetrné realizace práva na slyšení, zejména v případech velmi malých dětí či v případech, kdy dítě bylo obětí trestného činu, sexuálního zneužití nebo jiné formy týrání.¹²

Jak vyplývá z uvedeného, přístup mezinárodních organizací a ESLP k interpretaci a aplikaci participačních práv dítěte je otevřený a vyznačuje se širokým výkladem těchto práv, kdy jejich limitem by měla být pouze vůle a zájem dítěte.

Ve srovnání s tím judikatura Ústavního soudu ČR spíše zdrženlivější a vychází z užšího pojetí s tím, že v posledních letech se začíná rozvíjet otevřenější přístup k interpretaci participačních práv. Charakter vnitrostátní interpretace je dán i tím, že jak Úmluva, tak Úmluva o výkonu práv dětí ponechávají konkrétní způsob jejich provedení na vnitrostátním zákonodárství.¹³

¹⁰ Důvodová zpráva, bod 108.

¹¹ Důvodová zpráva k Pokynům, bod 86.

¹² Komentář CRC, bod 20 a 21.

¹³ Čl. 12 odst. 2 Úmluvy a čl. 3 Úmluvy o výkonu práv.

1. 2. Subjekty participačních práv dítěte

Jedním z hlavních důvodů podmíněnosti přístupu dítěte k soudu je absence jeho způsobilosti k právním úkonům. Pokyny Výboru ministrů v této souvislosti zdůrazňují, že v případě, že zákonný zástupce nechce nebo není schopen jejich jménem jednat, a příslušné orgány veřejné moci ne zahájí řízení, dítě nemá často žádný způsob, jak hájit svá práva.¹⁴

Tato problematika zahrnuje více aspektů: jednak otázku, kdo se může dovolávat participačních práv, resp. jejich porušení, otázku zastoupení dítěte, resp. možnosti jeho samostatného vystupování před soudem.

Participační práva, a to jak práva podle Úmluvy a Úmluvy o výkonu práv, tak i obecné právo na spravedlivý proces, náleží dětem. Ve smyslu Úmluvy jde o „*všechny lidské bytosti mladší 18 let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve.*“¹⁵ Ústavní soud k otázce subjektů participačních práv upřesňuje, že práva dítěte zakotvená v čl. 12 Úmluvy a čl. 3 a čl. 6 Úmluvy o výkonu práv náleží bez dalšího pouze dětem, a nikoli rodičům. Soud však konstatuje, že nelze vyloučit, aby se porušení těchto práv dovolali i rodiče dětí v souvislosti s námitkou neoprávněného zásahu do soukromého a rodinného života, a zejména pak zásahu do jejich vlastního práva na spravedlivý proces v řízení, v němž byli účastníky. Toto je podle Soudu možné vztáhnout např. právě k výhradě, že do výsledku řízení nebyl dostatečně zakomponován názor dítěte k otázce styku nebo k odnětí z péče rodičů a nařízení ústavní výchovy, stejně jako ke kritice postupů soudů při zjišťování skutkového stavu.¹⁶ V takových případech Soud přezkoumá tvrzený zásah do základních práv rodičů. V opačných případech, pokud se rodič domáhá práv svých dětí bez souvislosti se zásahem do jeho vlastního základního práva, Soud odmítne ústavní stížnost jako návrh podaný osobu zjevně neoprávněnou.¹⁷

¹⁴ Pokyny, bod 90 a násl.

¹⁵ Čl. 1 Úmluvy.

¹⁶ Viz nálezy sp. zn. III. ÚS 3007/09 ze dne 26. 8. 2009, N 172/58 SbNU 503, Právo nezletilého dítěte na slyšení v řízení, v němž se rozhoduje o jeho záležitostech, usnesení sp. zn. II. ÚS 393/05 ze dne 2. 3. 2006, sp. zn. II. ÚS 1818/07 ze dne 1. 11. 2007 či sp. zn. III. 2150/07 ze dne 28. 5. 2008.

¹⁷ Srov. usnesení sp. zn. II. ÚS 2150/07, sp. zn. IV. 2019/07 ze dne 5. 12. 2007, sp. zn. II. 203/02 ze dne 3. 6. 2003.

Dalším problémem je otázka, zda se dítě může domáhat svých práv pouze prostřednictvím zástupce – opatrovníka, či zda může vystupovat před soudem samostatně.¹⁸ Na tuto otázku v mezinárodních úmluvách o právech dítěte přímou odpověď nenalezneme. Výbor ministrů však v Pokynech vybízí státy k tomu, aby byly odstranily jakékoli překážky v přístupu k soudu, jako jsou náklady řízení nebo absence právního zástupce.¹⁹ Podle doporučení Parlamentního shromáždění Rady Evropy z roku 1990 mají děti svá práva, která „*mohou nezávisle vykonávat, dokonce i když jsou dospělí proti.*“²⁰ Formulace evropské Úmluvy, která poskytuje právo „*každého*“ na účinné právní prostředky nápravy před národním orgánem, jednoznačně zahrnuje děti. Podle Výboru ministrů z toho vyplývá, že děti mohou svou věc předložit ESLP, i když podle jejich vnitrostátních právních předpisů často nejsou oprávněny soudní řízení zahájit.²¹

V Pokynech se dále zdůrazňuje, že ačkoli cílem většiny právních předpisů v oblasti nezpůsobilosti dětí k právním úkonům je ochrana dětí, není možné, aby tato nezpůsobilost byla používána proti nim, pokud jsou porušována jejich práva nebo pokud nikdo jiný jejich práva nehájí. V případě dětí velmi malých nebo dětí s postižením, které nejsou schopny svá práva účinně hájit samy, by státy měly vytvořit systémy, v jejichž rámci budou dospělí (rodiče, advokáti či jiné subjekty či instituce) zodpovědní za hájení práv těchto dětí.²²

Výbor ministrů odkazuje i na judikaturu ESLP týkající se pomoci dětem při jejich přístupu k soudu. ESLP např. v kauze *S. C. proti Spojenému království* týkající se nezletilého obviněného s omezenou schopností chápat situaci konstatoval, že „*účinná účast v tomto kontextu předpokládá, že obviněný obecně chápe povahu soudního řízení a co pro něj znamená, včetně dosahu jakéhokoli trestu, který může být uložen. To znamená, že by měl být schopen pochopit, v případě nutnosti s pomocí například*

¹⁸ Otázce právního zastoupení dítěte a roli jeho opatrovníka a právního zástupce bude věnována samostatná analýza.

¹⁹ Pokyny, bod. 35.

²⁰ Doporučení 1121 (1990) o právech dětí bod 6. Citováno z Pokynů, bod 90.

²¹ Pokyny bod 91 s odkazem na zprávu kanceláře ESLP „Přístup dětí k justici – zvláštní důraz na přístup dětí k ESLP“ a jeho judikatura týkající se přístupu dětí k vnitrostátním právním systémům v „Souboru textů týkajících se justice vstřícné k dětem“, Generální ředitelství pro lidská práva a právní záležitosti, 2009, s. 5.

²² Pokyny bod 97.

tlumočníka, advokáta, sociálního pracovníka nebo přítele, obecný význam toho, co se v soudní síni říká.“²³

Při řešení otázky samostatného vystupování dítěte před soudem, včetně možnosti zahájit řízení, případně zvolit si svého zástupce, ESLP vychází z toho, že toto závisí na konkrétním posouzení vypěstlosti dítěte v jednotlivých případech.²⁴

Obdobně postupuje i český Ústavní soud, který v nálezu sp. zn. III. ÚS 125/98 přiznal procesní způsobilost pro řízení před ním v případě nezletilých stěžovatelů ve věku 11 a 12 let. Uvedl, že s přihlédnutím „nejdříve k věku nezletilých stěžovatelů (11 a 12 let) a zejména k jejich současné rozumové úrovni, jak se podává ze stavu dokazování před obecnými soudy dospěl k závěru, že v rozsahu projednávané materie lze mít za to, že oba nezletilí stěžovatelé mají způsobilost k právním úkonům (§ 9 o. z) a proto jim ve stejném rozsahu přiznal procesní způsobilost (§ 19 o.s.ř., § 63 zákona) i pro řízení před Ústavním soudem, když jinak jim pro toto řízení ustanovil opatrovníka (§ 37 odst. 2 zák. č. 94/1963 Sb., § 63 zákona, § 192 odst. 1 o.s.ř. per analog.)...“²⁵

Z obdobných důvodů Soud v usnesení pod sp. zn. I. ÚS 947/08 pak Soud akceptoval ústavní stížnost podanou sedmnáctiletou stěžovatelkou.²⁶ Ve vlastní námitce nezletilých stěžovatelů, že nebyli v dané věci, ani přes jejich přání slyšení, však Soud neshledal ani v jednom případě porušení jejich práva na slyšení dle čl. 12 Úmluvy.

1. 3. Participační práva dítěte v judikatuře Ústavního soudu

Z judikatury vyplývá, že nejčastěji posuzovaným participačním právem před Ústavním soudem je právo na slyšení ve smyslu čl. 12 Úmluvy, případně čl. 3 Úmluvy o výkonu práv, často ve spojení s právem na spravedlivý proces, případně s ochranou soukromého a rodinného života rodičů. Interpretace ostatních participačních práv se v judikatuře objevuje jen velmi zřídka. Jak již bylo uvedeno, právo na informace je téměř zcela opomíjeno. Výjimku představuje nálezn sp. zn. I. ÚS 3304/13, v němž se Soud tímto právem zabýval především v souvislosti s otázkou kvality právního

²³ Rozsudek ze dne 15. 6. 2006, *S. C. proti Spojenému království* (stížnost č. 60958/00). Citováno z Pokynů bod. 35.

²⁴ Např. rozsudek ze dne 8. 7. 2003, *Sahin proti Německu* (stížnost č. 30943/96).

²⁵ Nález sp. zn. III. ÚS 125/98 ze dne 24. 9. 1998, N 105/12 SbNU 87, Přípustnost omezení styku rodičů s nezletilými dětmi.

²⁶ Usnesení sp. zn. I. ÚS 947/08 ze dne 12. 8. 2008.

zastoupení dítěte a právem dítěte na projednání věci v jeho přítomnosti a na přístup k soudu. V tomto nálezu se Soud věnoval také interpretaci pojmu „záležitosti, které se týkají dítěte“²⁷ V usnesení sp. zn. I. ÚS 947/08 se Soud zabýval svobodou projevu dítěte ve smyslu čl. 13 Úmluvy a čl. 17 Listiny. V kauze sp. zn. I. ÚS 1535/10 Soud posuzoval otázku zajištění nezávislosti vyjádření dítěte.

Co se týká oblastí rozhodování, Soud se zabýval dodržením záruk participačních práv zejména v oblasti řízení o úpravě styku dětí s rodiči, o svěřeni do výchovy, v řízení o nařízení ústavní výchovy. Dále se jednotlivé kauzy vyskytly při rozhodování o právu (rodičů) na odmítnutí léčby nezletilého dítěte, při posuzování otázky navrácení nezletilého do místa jejího obvyklého bydliště. Za zmínku stojí, že nejrozsáhlejší interpretaci Soud provedl v otázce řízení o účinnosti darovací smlouvy, kterou byl na nezletilého převeden majetek.²⁸

Ve srovnání s uvedenými oblastmi se Soud jen ojediněle zabýval procesními právy nezletilých v trestním řízení. V nálezu sp. zn. Pl. ÚS 28/04 se Soud zabýval ochranou soukromí trestně stíhaných mladistvých ve vztahu k právu na informace.²⁹ Z oblasti trestního řízení pochází nálezy sp. zn. II. ÚS 29/06, kde se ovšem jednalo o porušení práva na spravedlivý proces (nikoli nezletilého) stěžovatele z hlediska nedostatečného dokazování, založeného téměř výlučně na výpovědi nezletilého, v souladu se zásadami spravedlivého procesu.³⁰

1. 4. Problémy při interpretaci participačních práv dítěte

Z uvedeného vyplývá, že Ústavní soud se ve své judikatuře věnoval podrobně především interpretaci práva na slyšení, resp. jeho jednotlivých složek. Charakteristickým rysem této judikatury Soudu je její nekonzistence. V důsledku často protichůdných závěrů o naplnění podmínek práva na slyšení existují v judikatuře v podstatě dva přístupy: restriktivní a otevřený. Zatímco judikatura s otevřeným přístupem vykládá právo na slyšení v širším smyslu po vzoru Komentáře CRC a Pokynů Výboru

²⁷ Nález sp. zn. I. ÚS 3304/13 ze dne 19. 2. 2014, K právu dítěte na projednání věci v jeho přítomnosti a na slyšení v soudním řízení, jehož se týká; nejlepší zájem dítěte. Výtku ve vztahu k realizaci práva na informace nalezneme též v nálezu sp. zn. 3007/09.

²⁸ Nález sp. zn. I. ÚS 3304/13.

²⁹ Nález sp. zn. Pl. ÚS 28/04 ze dne 8. 11. 2005, č. 20/2006 Sb., N 205/39 SbNU 171, Vyloučení veřejnosti v trestním řízení proti mladistvému (ochrana soukromí mladistvých delikventů v. právo na informace).

³⁰ Nález sp. zn. II. ÚS 29/06 ze dne 24. 1. 2007, N 11/44 SbNU 155. K právu obviněného vyslýchat svědky.

ministrů RE; restriktivní přístup toto právo vykládá v užším smyslu, kdy je dítě chápáno spíše jako objekt než subjekt práv. Ani z hlediska vývoje judikatury nelze hovořit o zcela konzistentním přístupu. Přestože se v nejnovější judikatuře prosazuje přístup otevřený, zároveň lze stále najít rozhodnutí, která právo na slyšení interpretují restriktivně.

Soud se při posuzování realizace práva na slyšení zabývá zejména třemi kritérii: způsobem slyšení (přímo či zprostředkovaně), věkem, rozumovou a citovou vyspělostí dítěte (kdy převažuje posuzování vázané na věk) a relevancí, resp. závaznosti projeveného názoru dítěte.

Nekonzistentní přístup lze najít u všech uvedených kritérií. Z hlediska způsobu slyšení Soud nejprve dlouhodobě judikoval, že v souladu s čl. 12 Úmluvy záleží na úvaze soudu, jaký způsob zjištění názoru dítěte v konkrétní věci se zřetelem na všechny okolnosti případu, zvolí - namísto přímého slyšení např. prostřednictvím opatrovníka, znaleckým posudkem, pohovorem před psychologem.³¹

Změnu v tomto pojetí přinesla kauza sp. zn. II. 1945/08 (právo dítěte na slyšení v případě zásahu do osobní svobody), z níž m. j. pochází i později často používané kritérium 12 let, jako věkové hranice, po jejímž dosažení by dítě mělo být přímo slyšeno. Soud zde zdůraznil, že po novelizaci občanského soudního řádu (dále jen „o. s. ř.“) zákonem č. 295/2008 Sb., s účinností od 1. 10. 2008, je podle nového § 100 odst. 4 o. s. ř. stanoveno, že názor nezletilého dítěte soud zjistí výslechem dítěte a ve výjimečných případech může tento názor zjistit též prostřednictvím zástupce dítěte, znaleckého posudku nebo příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Jak Soud upozornil, prioritou varianty zjišťování názoru dítěte z jeho přímého výslechu vyplývá i z důvodové zprávy k novelizaci o. s. ř.. Obdobně pak Soud rozhodl v nálezech sp. zn. III. ÚS 3007/09, sp. zn. I. ÚS 2661/10 a III. ÚS 3363/10, v nichž neshledal obhajitelné důvody, pro které bylo nezletilým odepřeno právo na slyšení.³²

V pozdější judikatuře se však Soud tohoto pravidla, podle kterého by měl být přímý výslech dítěte prioritou, ne vždy držel. Například ve věci sp. zn. II. ÚS 1651/09 dospěl k závěru, že nalézací soud postupoval v souladu s Úmluvou při rozhodování o úpravě styku nezletilých dětí ve věku 13 a 15 let,

³¹ Srov. např. usnesení sp. zn. I. ÚS 495/01 ze dne 19. 3. 2002 či sp. zn. II. ÚS 717/02 ze dne 5. 11. 2003.

³² Nález sp. zn. III. ÚS 3007/09, nález sp. zn. I. ÚS 2661/10 ze dne 2. 11. 2010, N 219/59 SbNU 167, K rozhodování o střídavě výchově dítěte a o zjištění názoru dítěte na věc a nález sp. zn. III. ÚS 3363/10 ze dne 13. 7. 2011, N 131/62 SbNU 59, Neústavnost předběžného opatření o umístění nezletilého do psychiatrické léčebny při odmítání styku s druhým rodičem.

kteří nebyli vyslechnuti přímo soudem, a jejich názor byl zjišťován ze zprávy soc. pracovnice.³³ V usnesení sp. zn. II. ÚS 1649/13 Soud podobně akceptoval postup obecných soudů, které vycházely ze zjištění názoru dítěte na základě jeho vyjádření učiněném ve Středisku pomoci ohroženým dětem Rosa.³⁴

V kauze sp. zn. III. 2621/10 byl zprostředkovaný názor nezletilé (před znalci a pohovory s opatrovníkem a psycholožkou FOD) podle Soudu zjištěn sice „na hraně akceptovatelného způsobu, jestliže jinak nic výsledku nezletilé nebránilo“, avšak stále zákonným způsobem ve smyslu § 100 odst. 4 o. s. ř.³⁵

Ani při hodnocení věkové hranice v souvislosti s rozumovou a citovou vyspělostí dítěte není judikatura Soudu jednotná. Je nutné zdůraznit, že problém nespočívá v tom, že by měla být stanovena jednotná věková hranice pro realizaci práva na slyšení. Takový přístup by byl naopak v rozporu se základním pravidlem individuálního přístupu ke každému dítěti. Problém je v nedostatečném odůvodnění jednotlivých případů, kdy se při rozhodování často pouze obecně odkazuje na závěry předchozí judikatury.

Nejvýraznějším příkladem jsou dvě usnesení z poslední doby, v nichž Soud hodnotil naplnění práva dítěte na slyšení v obou případech u devítiletého dítěte. V těchto rozhodnutích, vydaných stejným senátem Soudu ve stejný den, byla použita totožná argumentace se stejnými odkazy na předchozí judikaturu, která však vyústila pokaždé v jiný závěr.³⁶

V usnesení sp. zn. II. ÚS 523/14 se nadto hovoří o věku, „kdy je výslech dítěte obligatorní“, což je pojetí, které není v souladu s pojetím práva na slyšení dle Úmluvy ani Úmluvy o výkonu práv, které je založeno na individuálním posouzení schopnosti formulovat vlastní názory u každého dítěte.

K další významné součásti práva dítěte na slyšení, kterou je relevance jeho názoru, se Soud staví spíše zdrženlivě. V usnesení sp. zn. III. ÚS 707/04 Soud uvedl, že „konečné hodnocení (posouzení) zájmů nezletilého přísluší dospělým, resp. v projednávané věci obecným soudům, které musí korigovat představy i názory nezletilého o tom, co je pro něj v konkrétní věci vhodné a co nikoli. Obecné soudy

³³ Usnesení sp. zn. II. ÚS 1651/09 ze dne 18. 3. 2010.

³⁴ Usnesení sp. zn. II. ÚS 1649/13 ze dne 8. 8. 2013.

³⁵ Usnesení sp. zn. III. ÚS 2621/10 ze dne 26. 1. 2011.

³⁶ Srov. usnesení sp. zn. II. ÚS 523/14 ze dne 11. 6. 2014 a sp. zn. II. ÚS 337/14 ze dne 11. 6. 2014.

ve smyslu ustanovení § 100 odst. 3 občanského soudního řádu tedy vyslechnou nezletilého, ale k názoru nezletilého přihlíží právě s ohledem na věk, rozumovou a citovou vyspělost nezletilého.“³⁷

Podle názoru Soudu, vyjádřeném v usnesení sp. zn. II. ÚS 1818/07 nelze v žádném případě z čl. 12 Úmluvy dovodit, „že by názor dítěte, o kterém je v soudním řízení rozhodováno, byl pro soud zavazující a že by tudíž nemohl rozhodnout odlišně od tohoto názoru“.³⁸

Na tyto závěry Soud odkazoval ve svých dalších rozhodnutích k otázce relevance názoru dítěte. Změnu přístupu k významu názoru dítěte přinesl nálezn sp. zn. I. ÚS 3304/13, ve kterém Soud vyjádřil široké a otevřené pojetí práva na slyšení. Soud v tomto nálezu soud zdůraznil také základní zásadu principu účasti: „...právo dítěte být slyšen a přítomen jednání je jeho privilegium, a pokud jej využít nechce, nelze jej k tomu nutit.“³⁹

Teprve další vývoj ukáže, zda otevřené pojetí převáží nad pojetím spíše restriktivním. Zatím lze totiž stále nalézt rozhodnutí obojího typu.⁴⁰ Na tomto místě je třeba k charakteru judikatury dodat, že Soud v řadě svých rozhodnutí musí vypořádat s faktem, že námitka porušení práva na slyšení je používána jako prostředek boje rodičů při rozhodování o svěření dítěte do výchovy či úpravě styku. Přestože v konkrétním případě je závěr rozhodnutí adekvátní ve vztahu např. k úpravě styku, Soud v něm pak zároveň interpretuje právo na slyšení restriktivním způsobem.⁴¹ V jiných případech Soud opakuje ústavněprávní argumentaci založenou na své předchozí judikatuře, ačkoli není patrný přímý vztah k závěru jeho rozhodnutí.⁴²

³⁷ Usnesení sp. zn. III. ÚS 707/04 ze dne 16. 2. 2006.

³⁸ Usnesení sp. zn. II. ÚS 1818/07 ze dne 1. 11. 2007.

³⁹ Nález sp. zn. I. ÚS 3304/13.

⁴⁰ Srov. např. usnesení sp. zn. II. ÚS 337/14 a usnesení sp. zn. II. ÚS 523/14.

⁴¹ Srov. např. usnesení sp. zn. II. ÚS 1818/07, sp. zn. III. ÚS 2621/10.

⁴² Viz např. usnesení sp. zn. II. ÚS 337/14.

2. Judikatura Ústavního soudu

Základním problematikou z hlediska realizace participačních práv dítěte v judikatuře Soudu je hodnocení podmínek pro naplnění práva na slyšení. Soud posuzuje zejména tři kritéria: způsob slyšení, věk dítěte, jeho rozumovou a citovou vyspělost (odvislé často právě od věku) a relevance názoru dítěte. V souvislosti s právem na slyšení se Soud zabýval také otázkou zajištění nezávislosti vyjádření názoru dítěte a svobodou projevu dítěte. V jednotlivých případech se Soud zabýval také otázkou vyloučení veřejnosti v trestním řízení proti mladistvému a interpretací pojmu „záležitosti, které se dotýkají dítěte“.

2. 1. Právo dítěte na slyšení

V řadě svých rozhodnutí, týkajících se většinou rozhodování soudů o úpravy styku dětí a rozvedených rodičů a o svěřením do výchovy Soud dlouhodobě interpretoval, že záleží na úvaze soudu, který způsob zjištění názoru dítěte v konkrétní věci, se zřetelem na všechny okolnosti případu, zvolí. Namísto přímého výslechu dítěte je tak podle Soudu v souladu s čl. 12 Úmluvy zjištění názoru dítěte prostřednictvím opatrovníka – orgánu péče o dítě, znaleckým posudkem, při pohovorech v rámci asistovaných styků či před psychologem.⁴³

Například v kauze sp. zn. II. ÚS 717/02, v níž se Soud zabýval ústavností rozhodnutí o úpravě styku dítěte s pěstouny a jeho biologickým otcem, konstatoval, že čl. 12 Úmluvy a § 31 odst. 3 zákona o rodině „ponechává na úvaze soudu, jakým právně relevantním způsobem, s ohledem zejména na osobnost dítěte a okolnosti případu, stanovisko dítěte zjistí... V souzené věci byl názor dítěte prezentován znaleckým posudkem PhDr. L. H., znalkyně z oboru dětské psychologie...“⁴⁴

Zjištění postoje nezletilé ze znaleckého posudku považoval Soud za dostatečné ve smyslu čl. 12 Úmluvy i v usnesení sp. zn. II. ÚS 393/05 týkajícího se rozhodování soudů o návrhu na zákaz styku a úpravě výchovy mezi matkou a prarodiči nezletilé. Soud poukázal na to, že je třeba respektovat, že

⁴³ Srov. usnesení sp. zn. I. ÚS 495/01 ze dne 19. 3. 2002, usnesení sp. zn. II. ÚS 717/02 ze dne 5. 11. 2003 či usnesení sp. zn. III. 2621/10.

⁴⁴ Usnesení sp. zn. II. ÚS 717/02.

každý výsledek či výpověď dítěte před jakýmkoli orgánem může být značně traumatizující, proto „nelze vždy důsledně trvat na tom, aby bylo jeho znění přesně naplněno.“⁴⁵

Ústavní soud interpretoval právo na slyšení ve vztahu k řízení o nařízení předběžného opatření v usnesení sp. zn. I. ÚS 974/08. V této věci sedmnáctiletá stěžovatelka napadla předběžné opatření, kterým byla ponechána ve FOD Klokánek, s námitkou porušení svého práva vyjádřit se v soudním řízení k záležitostem, které se jí týkají a práva na svobodu projevu ve smyslu čl. 17 Listiny a čl. 13 Úmluvy. V ústavní stížnosti namítala, že si nepřeje v zařízení FOD Klokánek dále zůstat, přičemž na její vůli není při rozhodování brán zřetel. Uvedla také, že jí „odpovědní pracovníci Klokánku písemně zakázali mluvit v Klokánku o svých názorech“, což považuje za upření svobody projevu svévolným interním opatřením. Soud, který stěžovatelce s ohledem na její věk rozumovou vyspělost, přiznal procesní způsobilosti pro řízení před ním, odmítl její námitky jako neopodstatněné.⁴⁶

Vyslovil, že soudy „vycházející z obsahu spisu, tedy i písemných vyjádření stěžovatelky, v této fázi řízení nemají povinnost bezpodmínečně vyhovět přáním nezletilé stěžovatelky... Tento přístup odpovídá účelu předběžného opatření, které nenahrazuje rozhodnutí soudu ve věci.“⁴⁷

Za pozornost stojí i interpretace práva na svobodu projevu, resp. politických práv dítěte v této kauze. Ve vztahu k námitce stěžovatelky o porušení její svobody projevu v zařízení Klokánek, Soud konstatoval, že je zřejmé, že stěžovatelka navštěvuje pravidelnou výuku v základní škole a má další aktivity mimo zařízení Klokánek, kde neplatí jeho interní opatření. Pokud by stěžovatelka „měla zájem na realizaci určité formy sdělování „svých názorů“ právě v zařízení Klokánek, nedosáhla by jí zrušením napadených rozhodnutí. Soud dále dodal, že v tomto ohledu nelze přehlížet ani „pořádkové standardy, které ve výchovných zařízeních s dočasným umístěním dětí různého věku nutně panují“. Podle názoru Soudu je zřejmé, že koncepce politických práv dle Listiny „reflektuje míru rozumové a mravní vyspělosti mládeže. Jinými slovy do politických práv nezletilci „vrůstají“. Ani čl. 13 Úmluvy o právech dítěte nelze vykládat jako nepodmíněné právo prezentovat „své názory“ ve výchovných zařízeních toho kterého signatářského státu.“⁴⁸

⁴⁵ Usnesení sp. zn. II. ÚS 393/05.

⁴⁶ Usnesení sp. zn. I. ÚS 974/08.

⁴⁷ Usnesení sp. zn. I. ÚS 974/08.

⁴⁸ Všechny citace viz usnesení sp. zn. I. ÚS 947/08.

Prvním rozhodnutím, v němž Ústavní soud zrušil rozhodnutí obecných soudů pro porušení práva dítěte na slyšení, byl již výše popsáný nálezn sp. zn. II. ÚS 1945/08, týkající se práva dítěte na slyšení v případě nařízení ústavní výchovy.

Soud se zde při posuzování ústavní stížnosti směřující proti rozhodnutí odvolacího soudu o zamítnutí návrhu matky na zrušení ústavní výchovy nezletilého syna zabýval především námitkou, že nezletilý nebyl v řízení o zrušení ústavní výchovy vůbec slyšen. V odůvodnění Soud zdůraznil význam práva na slyšení, které je pro dítě důležité v tom, že mu dává pocit, že „není jen objektem a pasivním pozorovatelem událostí, ale je důležitým subjektem práva (Kristková, V: *Práva dítěte a procesní praxe českých soudů in Via iuris 2005 str. 73*) a také účastníkem řízení.“⁴⁹ Právo dítěte na slyšení má samostatnou hodnotu mezi základními procesními právy. Soud se též vyjádřil k věkové hranici pro realizaci práva na slyšení. Konstatoval, že v případě rozhodování o nařízení ústavní výchovy dítěte staršího 12 let zásadně neexistuje důvod pro odepření práva dítěte na slyšení přímo soudem. Z této věkové hranice se v pozdější judikatuře často vychází.

Soud tuto kauzu rozhodoval již po novelizaci o. s. ř., kdy nový § 100 odst. 4 stanovil, že „...názor nezletilého dítěte soud zjistí výslechem dítěte. Názor dítěte může soud ve výjimečných případech zjistit též prostřednictvím jeho zástupce, znaleckého posudku nebo příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí...“⁵⁰ S odkazem na důvodovou zprávu k novelizaci o. s. ř. Soud vyslovil zásadu priority přímého výslechu dítěte nad jeho alternativami, které jsou výjimečnými případy, jež musí soudy vždy řádně odůvodnit. V konkrétní věci dospěl Ústavní soud k závěru, že obecný soud byl povinen stěžovateli s ohledem na jeho rozumový vývoj umožnit právo být slyšen přímo před soudem (věk stěžovatele se blížil zletilosti) a nemohl se spokojit jen s konstatováním, že je mu postoj stěžovatele znám.⁵¹

K povinnosti obecných soudů zjistit názor dítěte jeho osobním výslechem se Soud vyjádřil i v dalším nálezn sp. zn. III. ÚS 3007/09, týkajícím se nařízení ústavní výchovy. Jednalo se o ústavní stížnost stěžovatelky (matka nezletilé) proti rozhodnutím obecných soudů, jimiž byla nařízena ústavní

⁴⁹ Nález sp. zn. II. ÚS 1945/08. Srov. též. Kristková, Veronika. *Práva dítěte a procesní praxe českých soudů in Via iuris 2005*, s. 73-79.

⁵⁰ § 100 odst. 4 zákona č. 99/1963 Sb., ve znění zákona č. 295/2008 Sb.,

⁵¹ Nález sp. zn. II. ÚS 1945/08.

výchova její dcery, otec nezletilý byl zbaven rodičovské zodpovědnosti a byla omezena rodičovská zodpovědnost stěžovatelky.

Stěžovatelka v ústavní stížnosti především namítala, že její dcera (v té době starší 15 let) nebyla v průběhu řízení před soudy osobně vyslechnuta, ač jí toto právo s ohledem na stupeň její rozumové vyspělosti zjevně přísluší. Uvedla také, že naplnění tohoto práva není možné dovozovat z toho, že nezletilá v průběhu řízení před soudem prvního stupně „o věci hovořila s příslušnou pracovnící orgánu sociálně-právní ochrany“, neboť nešlo o „výjimečný případ“ ve smyslu § 100 odst. 4 o. s. ř.⁵² Stěžovatelka dále vytýkala odvolacímu soudu, že ve svém rozhodnutí neodůvodnil, proč návrhu na slyšení její dcery nevyhověl.

Soud v tomto případě neshledal obhajitelné důvody, pro které bylo v řízení před soudy nezletilý, a to i přes její výslovné požadavky, odepřeno právo na slyšení, zejména „jestliže se sama ocitla v situaci, kdy nebylo blízké osoby, jež by se o ni postarala a citlivě ji (s ohledem na dané okolnosti) seznámila s tím, jaká výchovná opatření budou v její věci přijata...“⁵³

Podle názoru Ústavního soudu úvaha odvolacího soudu, že tak jako tak by nebylo možné zvrátit rozhodnutí, které bylo posléze přijato, nemůže z ústavněprávního pohledu obstát. V projednávané věci „nešlo jen o opomenutí „přání“ dítěte, nýbrž i o pominutí objektivně relevantního zdroje potřebných skutkových zjištění, jež je výpověď nezletilá způsobilá představovat, s logickým následkem neúplnosti skutkového základu věci.“⁵⁴

Na uvedené závěry Soud navázal i při rozhodování o změně výchovného prostředí (o střídavé výchově) v kauze pod sp. zn. I. ÚS 2661/10. V tomto případě Soud dospěl k závěru, že obecné soudy při rozhodování nezjistily názor nezletilý (v době rozhodování Soudu žákyně 4. třídy ZŠ) dostatečně, když jí nevyslechly, ale spokojily se jen s reprodukcí jejího názoru pomocí opatrovníka. Soud zde opět s odkazem na ustanovení § 100 odst. 4 o. s. ř. a důvodovou zprávu k němu zdůraznil, že pravidlem by mělo být zjišťování názoru nezletilého dítěte přímo soudem (výslechem).

⁵² Nález sp. zn. III. ÚS 3007/09. Více k tomu nálezu viz v analýze týkající se ústavní výchovy.

⁵³ Nález sp. zn. III. ÚS 3007/09.

⁵⁴ Nález sp. zn. III. ÚS 3007/09.

Soud zde argumentoval i objektivním teleologickým výkladem: „*Pokud totiž názor nezletilého dítěte vnímá soudce vlastními smysly, eliminuje se riziko dezinterpretace názoru nezletilého dítěte třetí osobou (srov. citovaný § 100 odst. 4 o. s. ř.: "jeho zástupce, znaleckého posudku nebo příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí"); jsou tak dány větší garance objektivního posouzení názoru nezletilého dítěte. Současně je však třeba garantovat prostředí výslechu v co možná nejvyšší míře "příjemnosti" (snesitelnosti) pro nezletilé dítě. Je třeba, kupříkladu, vytvořit ze strany soudu poklidnou atmosféru. Ostatně právě proto patrně důvodová zpráva k předmětné novele uvádí, že soud "nebude pořizovat protokol přímo při výslechu, ale až následně podle provedeného záznamu."*⁵⁵

Obecné soudy však nepředložily žádnou argumentaci, která by vysvětlovala a obhajovala existenci výjimečného případu. Vycházely tak z opačné premisy než, kterou zakotvuje § 100 odst. 4 o. s. ř. Ústavní soud uzavřel, že postupem v podobě ignorování zákonného pravidla i mezinárodních smluv se obecné soudy dopustily libovůle a tím i porušení základního práva stěžovatele (otce, který se v řízení před obecnými soudy navrhoval změnu výchovného prostředí) na spravedlivý proces.

Avšak i po přijetí uvedených závěrů a po novelizaci o. s. ř. nebyla v judikatuře zásada, že pravidlem by mělo být zjišťování názoru dítěte jeho přímým výslechem, dodržována a Soud nadále rozhodoval i podle restriktivního pojetí, podle kterého je dostačující zprostředkované zjištění názoru nezletilého.⁵⁶

Vedle otázky způsobu zjištění názoru se Soud ve věci sp. zn. I. ÚS 1535/10 zabýval také slyšením dítěte z hlediska provádění dokazování a zajištění svobody vyjádření vlastního názoru dítěte. V této kauze stěžovatelé (matka a její nezletilé děti) namítali, že v řízení o změně výchovy a úpravě styku obecný soud vyslechl nezletilé děti (kterým bylo v době rozhodování odvolacího soudu 11 a 12 let) bez účasti stěžovatelky a jejího zástupce. Soud s odkazem na doktrínu vyslovil, že v případě slyšení dítěte nejde o výslech ve smyslu dokazování, ale pouze o zjištění názoru (stanoviska) nezletilého, a proto se ustanovení o dokazování neuplatní. O účastnický výslech se přitom nemá jednat, neboť nezletilý zásadně nemá procesní způsobilost.⁵⁷

K otázce zajištění svobody projeveného názoru dítěte Ústavní soud konstatoval, že právě za účelem, aby mohl být projeven vlastní názor dítěte svobodně, má soud procesní oprávnění vyloučit z účasti na

⁵⁵ Nález sp. zn. I. ÚS 2661/10.

⁵⁶ Viz např. usnesení sp. zn. II. ÚS 1651/09, sp. zn. III. ÚS 2621/10, sp. zn. III. ÚS 688/10, sp. zn. II. ÚS 1649/13,

⁵⁷ Usnesení sp. zn. II. ÚS 1532/10 ze dne 7. 10. 2010.

slyšení dítěte všechny osoby, které by mohly dítě v tomto ohledu negativně ovlivnit, což se v konkrétním případě týkalo vyloučení matky. S ohledem na konfliktní vztahy mezi matkou a otcem dětí, lze podle názoru Soudu považovat vyloučení všech osob z účasti na slyšení nezletilých za legitimní a ústavně souladné opatření.

2. 2. Věk dítěte

Jedním z klíčových kritérií pro posouzení realizace a relevance participačních práv dítěte, je jeho věk. Přestože Soud ve svých rozhodnutích uvádí, že k názorům nezletilého se přihlíží „s ohledem na jeho věk, rozumovou a citovou vyspělost“ ve skutečnosti je to většinou právě věk, k němuž se v konkrétním případě vztahuje posouzení naplnění práva na slyšení.⁵⁸

Z hlediska věku dostatečného pro realizaci práva dítěte na slyšení se judikatura pohybuje (ovšem nikoli zcela konzistentně) mezi 6 až 12 lety. Zatímco věk 6 let a méně je považován za věk, kdy by slyšení nebylo pro dítě vhodné; dítě kolem 12 let věku a výše by mělo být slyšeno.

V judikatuře je v této souvislosti nejčastěji odkazováno na nález sp. zn. III. ÚS 459/03, usnesení sp. zn. II. 1818/07 a nález sp. zn. sp. zn. 1945/08.

V prvně uvedeném nálezu se jednalo o otázku práva (rodičů) na odmítnutí léčby nezletilého dítěte v případě smrtelně nebezpečného onemocnění. Rodiče z důvodu náboženského přesvědčení (jako Svědci Jehovovy) odmítali postup v léčbě svého dítěte, který vyžadoval transfuzi krve. V ústavní stížnosti, která směřovala proti předběžnému opatření, kterým byl jejich nezletilý syn (nar. 1996) předán do péče kliniky dětské onkologie, m. j. namítali, že soud vůbec nezjišťoval, zda je dítě schopno formulovat svůj názor na léčbu. Soud se s jejich námitkou porušení čl. 12 odst. 1 Úmluvy neztotožnil. Podle jeho názoru je třeba při výkladu tohoto ustanovení „brát v úvahu nejen věk dítěte a (a jeho rozumovou vyspělost), ale i povahu věci, o níž se jedná, jakož i další okolnosti, jako je např. rodinné zázemí a společenské prostředí, ve kterém dítě vyrůstá. V době rozhodování soudu měl nezletilý D. J. 6 let, a tak lze stěží předpokládat, že by plně pochopil složité záležitosti týkající se jeho léčby a dokázal

⁵⁸ Srov. např. usnesení sp. zn. III. ÚS 707/04, sp. zn. IV. ÚS 288/04 či sp. zn. II. ÚS 4475/12.

poskytnout dostatečně autonomní, tedy na svých rodičích (alespoň zčásti) nezávislý názor.“⁵⁹ Soud dospěl k závěru, že v tomto případě by vyslechnutí dítěte bylo jen formálním úkonem, který by nijak rozhodnutí soudu nemohl ovlivnit.

V usnesení sp. zn. II. ÚS 1818/07 týkajícího se úpravy styku dětí s jejich prarodiči a otcem Soud vyslovil, že dítě ani v 10 či 12 letech ještě není natolik vyspělé, aby rozhodovalo o všech otázkách, které se ho týkají. Podle názoru Soudu je na tomto principu „vypracována původně římskoprávní koncepce rozlišující mezi způsobilostí k právům a povinnostem a způsobilostí k právním úkonům. Dosažení věkové hranice k poslední uvedené je přitom ve všech demokratických právních státech posunuto až k věku, který je podle místních, sociálních a kulturních zvyklostí obvyklý pro plnohodnotnou účast na životě společnosti. Do dosažení tohoto věku jsou to v první řadě rodiče, kdo mají dítě „zdravě formovat a zastupovat“ a pokud to není možné „vstupuje na scénu stát, aby to zajistil.“⁶⁰

V nálezu sp. zn. II. 1945/08 pak Soud konstatoval, že za relevantní důvod pro odepření práva dítěte na slyšení je nutné považovat to, že dítě není schopné „s ohledem na stupeň svého vývoje vytvořit si vlastní názor a posoudit dosah opatření, která se ho týkají.“⁶¹ Při zohlednění konkrétní situace je třeba vycházet z toho, že „člověk inteligenčně dospívá mezi 11 a 12 rokem života (Piaget, J.: Psychologie inteligence. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1970. str. 105-128) a na vrcholu výkonu je v tomto ohledu v 16 letech věku. V každém případě před dosažením potřebného stupně vývoje dítěti toto právo nepřiznává žádný lidskoprávní instrument (...). Proto v případě rozhodování o nařízení ústavní výchovy dítěte staršího 12 let zásadně neexistuje důvod pro odepření práva dítěte na slyšení přímo soudem.“⁶²

V pozdější judikatuře Soud při hodnocení výše věku dítěte vhodné pro jeho slyšení Soud odkazoval na všechny výše uvedené závěry.

Například ve věci sp. zn. II. ÚS 1651/09 dospěl k závěru, že nalézací soud při rozhodování o úpravě styku nezletilých dětí (ve věku 13 a 15 let) s rodiči přihlédl k jejich názoru v souladu s Úmluvou, když

⁵⁹ Nález sp. zn. III. ÚS ze dne 20. 8. 2004, N 117/34 SbNU 223, Právo rodičů odmítajících léčbu nezletilého dítěte.

⁶⁰ Usnesení sp. zn. II. ÚS 1818/07.

⁶¹ Nález sp. zn. II. ÚS 1945/08.

⁶² Nález sp. zn. II. ÚS 1945/08.

nezletilí nebyli vyslechnuti přímo soudem, ale jejich názor byl zjišťován ze zprávy o pohovoru s pracovníci sociálního odboru. V dané věci se nadto jednalo o velmi specifickou úpravu styku matky s dětmi, který byl matce stanoven v rozsahu 8 hodin ročně v přesně určenou dobu v jeden kalendářní den.⁶³

V usnesení sp. zn. II. ÚS 4475/12 při přezkumu rozhodnutí odvolacího soudu o změně výchovy nezletilého Soud zopakoval, že není vždy nezbytné přímé slyšení dítěte a konečné hodnocení jeho zájmů náleží opatrovnickému soudu, a konstatoval, že nelze cokoli namítat proti závěru odvolacího soudu, že *„stanovisko nezletilého, kterému je v době rozhodování 7 let, nemůže být pro rozhodování prvořadé ani směrodatné, a to ani kdy by své přání sdělil přímo před soudem, přičemž ale výslech tak malého dítěte v soudním prostředí by pro něj byl značně zatěžující.“*⁶⁴ S odkazem na nálezh sp. zn. 2661/10 Soud uvedl, že minimální věková hranice, od níž lze obecně výslech nezletilého připustit, je 10 let.

V některých případech Soud sice neshledal porušení práva dítěte na slyšení, avšak zároveň soudy upozornil na potřebu v případném budoucím řízení k názoru nezletilého, vzhledem k jeho věku, přihlídnout. Učinil tak např. ve věci sp. zn. II. ÚS 3848/12 týkající se rozhodování o změně výchovy. Vyslovil, že odvolací soud se zabýval přáním nezletilého, neboť přihlédl k tomu, že nezletilý dlouhodobě vyjadřoval spokojenost u otce a nechtěl se ke změně výchovného prostředí vyjadřovat, což podle odvolacího soudu *„nesvědčí o zcela pevném a neměnném přesvědčení žít s matkou“*⁶⁵ Poněkud ambivalentně zároveň upozornil, že je třeba dodat, že *„bude-li nezletilý F., který v letošním roce dovrší věku 13 let, svůj názor žít u matky zastávat dlouhodobě, není možné se k němu stavět takto rezervovaně stále, neboť i toto jeho přání může být případným důvodem pro změnu výchovného prostředí.“*⁶⁶

V usnesení sp. zn. I. ÚS 4609/12 při posuzování ústavní stížnosti směřující proti rozhodnutí o změně výchovy nezletilého Soud zase konstatoval, že vzhledem k tomu, že věková hranice nezletilého není nikde pro tento procesní úkon taxativně stanovena, je na úvaze soudu, kdy přizná nezletilému schopnost formulovat své názory a jakou důkazní váhu jim bude přikládat s ohledem na jeho věk a

⁶³ Usnesení sp. zn. II. ÚS 1651/09 ze dne 18. 3. 2010.

⁶⁴ Usnesení sp. zn. II. ÚS 4475/12 ze dne 17. 1. 2013.

⁶⁵ Usnesení sp. zn. II. ÚS 3848/12 ze dne 16. 5. 2013.

⁶⁶ Usnesení sp. zn. II. ÚS 3848/12.

úroveň. Pokud „*obecné soudy, jak naznačuje stěžovatel, neshledaly nutnost výslechu nezletilé, která v okamžiku rozhodnutí odvolacího soudu dosáhla věku 6 let, nelze takové rozhodnutí považovat za zásah do ústavně zaručeného práva nezletilé na slyšení před soudem... Ústavní soud v této souvislosti připouští, že pokud bude v budoucnu opětovně o nezletilé před obecnými soudy rozhodováno, bude vhodné si její názor zjistit.*“⁶⁷

Problematikou věku ve vztahu k právu dítěte na slyšení se Soud zabýval také ve věci pod sp. zn. II. ÚS 1116/13 při posuzování otázky navrácení nezletilé (v daném případě do místa jejího obvyklého bydliště v Itálii). K námitce stěžovatelek (matky a její nezl. dcery), že nezletilá nebyla za účelem zjištění názoru na projednávanou věc vyslechnuta, Soud odkázal na čl. 13 Haagské úmluvy, článek 11 odst. 2 nařízení Brusel II bis, jakož i článek 12 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte s tím, že „*nesouhlasný názor dítěte může být důvodem pro jeho nenavrácení do místa obvyklého bydliště.*“⁶⁸ V projednávané věci konstatoval, že nezletilé bylo v době řízení před soudem prvního stupně pět let a v řízení před soudem odvolacím pět a půl let a ačkoli dle znaleckého posudku „*se na svůj věk chová vyspěle, nedosáhla takového věku, s kterým je spojen předpoklad dostatečné vyspělosti umožňující rozhodnout, co je v jejím zájmu (srov. též rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci Levadna proti Ukrajině č. 7354/10 ze dne 27. 4. 2010).*“⁶⁹

Závěrem lze uvést dvě usnesení Soudu, v nichž při hodnocení naplnění práva dětí na slyšení stejného věku (9 let) byla použita zcela totožná argumentace s odkazy na předchozí judikaturu, která však vyústila pokaždé v jiný závěr ohledně slyšení devítiletého dítěte. Obě usnesení byla nadto vydaná stejným senátem Soudu ve stejný den.⁷⁰ Ve věci sp. zn. II. ÚS 523/14 k námitce stěžovatele, že synovi bylo v době výslechu soudem 9 let, ačkoli „*dle nálezů Ústavního soudu, sp. zn. II. ÚS 1945/08, dítě dospívá až mezi jedenáctým a dvanáctým rokem*“ Soud vyslovil, že „*v okolnosti, že obecné soudy popřály sluchu přáním stěžovatelova syna ohledně jeho výchovného prostředí, neshledává pochybení, protože syn se blíží věku, kdy je výslech dítěte obligatorní a protože rozhodnutí obecných soudů není postaveno toliko na jeho vyjádření, ale především na dalších zjištěných okolnostech případu.*“⁷¹

⁶⁷ Usnesení sp. zn. I. ÚS 4609/12 ze dne 11. 11. 2013.

⁶⁸ Usnesení sp. zn. II. 1116/13 ze dne 5. 2. 2014.

⁶⁹ Usnesení sp. zn. II. 1116/13.

⁷⁰ Usnesení sp. zn. II. ÚS 523/14 a usnesení sp. zn. II. ÚS 337/14, obě ze dne 11. 6. 2014.

⁷¹ Usnesení sp. zn. II. ÚS 523/14 ze dne 11. 6. 2014.

V druhé kauze sp. zn. II. ÚS 337/14 k námitce stěžovatelky (matky), že obecný soud nevyslechl jejího syna, ač tento návrh byl opakovaně podáván a syn napsal dopis, v němž vyjadřoval přání být slyšen, Soud konstatoval, že synu stěžovatelky bylo v době rozhodování 9 let a proto „*neshledal, že by obecné soudy porušily svou povinnost ho vyslechnout, a to i s ohledem na okolnost, že jim byl v znaleckém posudku zprostředkován názor syna na to, s kterým rodičem by chtěl žít.*“⁷²

2. 3. Relevance názoru dítěte

Další zásadní otázkou realizace práva na slyšení dítěte je otázka relevance jeho názoru, která je vůbec předpokladem pro to, aby se názor dítěte skutečně mohl promítnout v konečném rozhodnutí. K problematice relevance názoru dítěte přistupuje Soud zdrženlivě, respektujíc především roli obecných soudů při hodnocení názoru dítěte. V pozdější judikatuře často citovaném usnesení sp. zn. III. ÚS 707/04, týkajícím se rozhodování soudů o zákazu styku nezletilého s jeho otcem, Soud charakterizoval participační práva a relevanci názoru dítěte takto: „...*tzv. participační práva dítěte jsou ve vztahu k jeho rodičům vyjádřena jak v ustanovení § 31 odst. 2 zákona o rodině, tak i v čl. 12 Úmluvy. V této souvislosti je však třeba připomenout, že i když právo nezletilého svobodně vyjádřit svůj názor ve všech věcech, které se ho týkají, je jeho nepopiratelným právem umožňujícím, byť jen do určité míry, vyrovnat nerovné postavení např. ve vztahu k jeho rodičům, případně koliznímu opatrovníkovi, přesto konečné hodnocení (posouzení) zájmů nezletilého přísluší dospělým, resp. v projednávané věci obecným soudům, které musí korigovat představy i názory nezletilého o tom, co je pro něj v konkrétní věci vhodné a co nikoli. Obecné soudy ve smyslu ustanovení § 100 odst. 3 občanského soudního řádu tedy vyslechnou nezletilého, ale k názoru nezletilého přihlíží právě s ohledem na věk, rozumovou a citovou vyspělost nezletilého.*“⁷³

Je třeba dodat, že v této kauze, soud nezletilého vyslechl. Za porušení práva dítěte ve smyslu čl. 12 Úmluvy stěžovatelka (matka nezletilého) považovala skutečnost, že odvolací soud nevzal v úvahu negativní stanovisko nezletilého ke styku s otcem. Soud se s námitkou stěžovatelky neztotožnil. Konstatoval, že ve věci je nutné získat takové objektivní podklady a poznatky, které při rozhodování

⁷² Usnesení sp. zn. II. ÚS 337/14 ze dne 11. 6. 2014.

⁷³ Usnesení sp. zn. III. ÚS 707/04.

umožní obecným soudům dosáhnout „spravedlivé rovnováhy (ve smyslu čl. 8 Úmluvy) mezi zájmy nezletilého na straně jedné a jeho rodičů na straně druhé...“⁷⁴ Tento úkol podle Ústavního soudu obecné soudy splnily, neboť přihlédly jak k výsledkům znaleckého zkoumání, tak i ke stanovisku nezletilého.

V kauze pod sp. zn. II. ÚS 1818/07 se stěžovatelka (matka) domáhala zrušení rozhodnutí odvolacího soudu, kterým byl upraven styk nezletilých dětí s jejich prarodiči a otcem. Namítala, že soud nezjišťoval konkrétní zájem dětí, přestože je vyslechl. Porušení svých práv spatřovala v „omezení svého výchovného působení na děti ve prospěch prarodičů v důsledku nerespektování názorů dětí v této otázce“.⁷⁵

Při posuzování návrhu Ústavní soud provedl následující interpretaci relevance názoru dítěte: „Úmluva a další instrumenty na poli práv dítěte postaveny na povinnosti státu zajistit, aby rodiče vůči dětem své povinnosti plnili, a to případně i proti vůli rodičů a dětí, o něž jde. V tomto kontextu je nutno nahlížet na čl. 12 Úmluvy, který respekt k názoru dítěte, o které se jedná, dává do rámce řízení konaného soudem. V konečném důsledku je to soud, který musí vyhodnotit názor dítěte, dát jej do souvislosti s dalšími skutečnostmi, a na základě toho rozhodnout.“ Podle Soudu nelze v žádném případě z čl. 12 Úmluvy dovodit, „že by názor dítěte, o kterém je v soudním řízení rozhodováno, byl pro soud zavazující a že by tudíž nemohl rozhodnout odlišně od tohoto názoru. V opačném případě by totiž bylo jakékoliv soudní řízení nadbytečné, neboť by postačovalo, aby se všechny dotčené osoby a orgány dozvěděly o názoru dítěte a z něj pak ve své činnosti nadále vycházely.“⁷⁶

V tomto případě se Soud vyjádřil i k otázce manipulace dítěte při vyjádření jeho názoru. Argumentoval, že k vyjádření názoru dítěte v soudním řízení je kritická i teorie, neboť je třeba brát v úvahu, že názor dítěte je často ovlivněn tím rodičem, u něhož dítě je, a který brání styku s druhým rodičem. Podle Soudu z poznatků praxe vyplývá, že „v četných případech dítě reprezentuje určitý názor hlavně z důvodu, aby neublížilo tomu rodiči, k němuž má nejintenzivnější citový vztah. Je tedy nutno vycházet z toho, že zejména děti nižšího věku nakonec přijmou řešení dospělých. Je úkolem jak rodičů samotných, tak i pracovníků sociálně-právní ochrany dětí nebo jiných odborných institucí, a

⁷⁴ Usnesení sp. zn. III. ÚS 707/04.

⁷⁵ Usnesení sp. zn. II. ÚS 1818/07.

⁷⁶ Usnesení sp. zn. II. ÚS 1818/07.

také soudců, vysvětlit nezletilým dětem právní stav, důležitost rozhodnutí soudu i z hlediska delšího časového horizontu a významu kontaktu s oběma rodiči pro jeho celý budoucí život. (Holub, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář a předpisy souvisící. 7. aktualizované a doplněné vydání podle stavu k 1. 3. 2005. Linde Praha: 2005. str. 61).“⁷⁷

Přestože v konkrétním případě došel Soud k příléhavému závěru o povinnosti respektovat práva a povinnosti členů širší rodiny, s tím, že zájmem dítěte není jeho izolace od prarodičů, o což se stěžovatelka snažila, uvedená obecná argumentace Soudu je ve vztahu k interpretaci relevance názoru dítěte restriktivní.

Také v rozhodnutí sp. zn. III. ÚS 2150/07 se jednalo o použití námitky porušení čl. 12 Úmluvy jako prostředku nesouhlasu matky se styky nezletilé s otcem. Soud zde zopakoval závěry z předešlé judikatury: konečné hodnocení zájmu dítěte přísluší soudu, v jehož dispozici je i oprávnění k případným „korekturám představ a názorů dítěte o tom, co je pro něj v konkrétní věci vhodné, případné, resp. obecně prospěšné, a co nikoli“, proto soud k názoru nezletilého přihlíží s ohledem na jeho věk, rozumovou a citovou vyspělost.⁷⁸ Z čl. 12 Úmluvy nelze dovodit, že by názor dítěte byl pro soud zavazující a nemohl se od něj odchýlit.

Z obecných závěrů těchto kauz vycházela i další rozhodnutí ve věcech rozhodování o úpravě styku či změně výchovného prostředí, v nichž byla námitka porušení čl. 12 použita jako prostředek sporu rodičů o děti.⁷⁹ Je třeba dodat, že tato okolnost výrazně ovlivnila způsob rozhodování Soudu při hodnocení relevance názoru dítěte.

2. 2. Vyloučení veřejnosti v trestním řízení proti mladistvému

V nálezu sp. zn. Pl. ÚS 28/04 Soud nevyhověl návrhu na zrušení ustanovení § 53 odst. 1 a § 54 zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), týkajících se vyloučení

⁷⁷ Usnesení sp. zn. II. ÚS 1818/07.

⁷⁸ Usnesení sp. zn. III. ÚS 2150/07 ze dne 28. 5. 2008. Shodně usnesení sp. zn. III. ÚS 707/04 či sp. zn. 288/04 ze dne 10. 5. 2006.

⁷⁹ Viz např. usnesení sp. zn. IV. ÚS 1156/10 ze dne 23. 6. 2010, sp. zn. III. ÚS 2621/10 či sp. zn. II. ÚS 4475/12.

veřejnosti v trestním řízení proti mladistvému ve vztahu k právu na informace. Soud zde poměřoval základní právo na ochranu soukromí trestně stíhaných mladistvých a právo na informace. Podle ustanovení § 54 odst. 1 zákona je ponecháno na mladistvém, zda navrhne, aby hlavní líčení nebo veřejné zasedání bylo konáno veřejně či nikoli. Napadená úprava naopak neumožňuje soudu, aby bez existence zákonných důvodů vyloučil veřejnost z hlavního líčení nebo veřejného zasedání. Právo na veřejné projednání věci je chápáno jako základní právo účastníka řízení, nikoli jako základní právo soudu či soudce.

Soud se neztotožnil s námitkami navrhovatele, Okresního soudu v Kladně, že napadená ustanovení jsou v rozporu s právem na veřejné projednání věci dle čl. 38 odst. 2 Listiny a s právem na informace dle čl. 17 Listiny, a že narušují proporcionalitu mezi zájmem na ochranu soukromí mladistvých a právem na informace, a rozhodl ve prospěch ochrany soukromí trestně stíhaných mladistvých.

Ve shodě s doktrínou Soud vyjádřil názor, že zákon o soudnictví ve věcech mládeže je důsledně podřízen zájmům mladistvých: „Činí tak s ohledem na věk a rozumovou vyspělost mladistvých. Tato východiska se ve snaze minimalizovat stigmatizaci mladistvých z probíhajícího řízení promítají právě do ustanovení § 54 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže. Zákonodárce vycházel i z úvahy, že požadavek ochrany osobního soukromí mladistvých po celou dobu řízení je dán zájmem jejich ochrany před škodlivými vlivy vnějšího prostředí a publicity...“⁸⁰

Podle Soudu je napadené ustanovení § 54 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže v souladu i s čl. 6 evropské Úmluvy, který umožňuje vyloučit veřejnost, když to vyžadují zájmy nezletilých.

2. 3. Záležitosti, které se dotýkají dítěte

Nejrozsáhlejší interpretaci participačních práv dítěte provedl Soud v nálezu sp. zn. I. ÚS 3304/14, přestože se v něm nejednalo o typickou věc péče o dítě či trestních a obdobných řízení proti dítěti. V dané věci byla předmětem řízení před obecnými soudy otázka určení neúčinnosti darovací smlouvy, kterou rodiče převedli na své nezletilé děti nemovitost určenou k bydlení, v níž měly děti své bydliště, s přílehlými pozemky. Stěžovateli byli otec dětí a dále obě děti. Jejich ústavní stížnost směřovala

⁸⁰ Nález sp. zn. Pl. ÚS 28/04.

jednak proti rozsudku okresního soudu, kterým vyhověl žalobě akciové společnosti vůči žalovaným-nezletilým dětem a rozhodl, že darovací smlouva je vůči žalobci právně neúčinná. Stěžovatelé dále navrhli zrušení usnesení obecných soudů, kterým bylo zastaveno řízení o schválení jimi podaného odvolání.⁸¹

Nezletilí stěžovatelé v ústavní stížnosti namítali porušení svého práva na spravedlivý proces a na rodinný a soukromý život. Porušení těchto práv odůvodnili tím, že nebyli v řízení před okresním soudem slyšeni a ani jim nebyla dána možnost se k věci vyjádřit. Namítali také porušení svého práva na soudní ochranu, neboť proti rozhodnutí soudu prvního stupně nemohli podat odvolání.

Ústavní soud námitky nezletilých uznal jako důvodné. Při posuzování ústavní stížnosti se nejprve zabýval aplikovatelností čl. 12 Úmluvy na danou věc, neboť nešlo o řízení, na které primárně směřuje toto ustanovení. Ve shodě s pojetím Výboru pro práva dítěte Soud konstatoval, že pojem „záležitostí, které se dětí dotýkají“ je nutné vykládat široce. V dané věci šlo o majetek nezletilých, tedy také o jejich základní právo na ochranu majetku. I když se v řízení před okresním soudem jednalo v podstatě o právně technickou otázku, nezletilí by mohli přinejmenším vyjádřit svůj postoj, že se žalobou nesouhlasí. Již to je podle Soudu nutné považovat za vyjádření názoru ve smyslu čl. 12 Úmluvy.

Soud se vyjádřil také k otázce relevance projeveného názoru dítěte. Vyslovil, že *„chápe právo dítěte na slyšení šířeji než jako pouhou možnost vyjádření svého názoru na projednávanou problematiku. Toto právo je nutno vykládat také v kontextu obecnějšího práva být přítomen projednávání své věci, přičemž jde o důležitou záruku, že o právech dětí není rozhodováno bez jejich účasti...Je třeba zabránit situacím, kdy je dítě považováno za pouhý objekt, o kterém rozhodují jiní.“*⁸²

Na nepřípustnost takové praxe upozornil Českou republiku i Výbor pro práva dítěte, který ve svých posledních Závěrečných doporučeních pro Českou republiku z roku 2011 právě ve vztahu k čl. 12 Úmluvy vyslovil znepokojení nad tím, že *„tradiční vnímání dětí jako objektů spíše než subjektů práv je velmi rozšířené“ (ze dne 4. 8. 2011, CRC/C/CZE/CO/3-4; § 34).*⁸³ I z tohoto důvodu, argumentoval Soud, pokud v daném řízení soud jedná o majetku dětí, jde o záležitost, která se jich dotýká. Při výkladu Úmluvy je třeba též reflektovat, že ve finální verzi dokumentu nebylo nakonec přistoupeno k taxativnímu výčtu záležitostí, ve kterých má dítě právo vyjádřit svůj názor. Převládá totiž názor, že

⁸¹ Kauza bude podrobně popsána v analýze věnované postavení orgánu sociálně-právní ochrany dětí jako opatrovníka ohroženého dítěte.

⁸² Nález sp. zn. I. ÚS 3304/13.

⁸³ Citováno z nálezů sp. zn. I. ÚS 3304/13.

*„takový výčet by byl omezující, neboť participace dětí by měla být co nejširší a růst s přibývajícím věkem...“*⁸⁴ S ohledem na uvedené dospěl Soud k závěru, že čl. 12 Úmluvy je aplikovatelný i na danou věc.

V projednávaném případě se prolínají dvě práva: právo dítěte být slyšen v soudním řízení, které se dotýká jeho záležitostí (konkrétně majetkových práv) a zároveň právo na projednání věci v jeho přítomnosti. Při hodnocení porušení těchto práv se Soud vyjádřil především k nedostatečnému zastupování nezletilých opatrovníkem – OSPOD - a jeho nečinnosti v řízení, která měla zásadní dopad na (ne)účast nezletilých na rozhodování. Těm byla fakticky odepřena možnost se v řízení k věci vyjádřit. V této souvislosti Soud zdůraznil potřebu respektu k osobnosti a vlastnímu názoru dítěte, je-li již schopno si jej rozumně utvořit, a to *„i kdyby se jeho vlastní rozhodnutí neshodovala s těmi učiněnými jeho opatrovníkem – orgánem státu (OSPOD), sledujícím jeho „objektivně“ nejlepší zájem.“*

85

Soud zdůraznil také význam práva dítěte na informace. Konstatoval, že *„pokud to není v rozporu s nejlepším zájmem dítěte, je zástupce povinen poskytovat dítěti příslušné informace, objasňovat mu důsledky případného vyhovění či nevyhovění jeho názoru ze strany soudu, jakož i možné důsledky jakéhokoliv jednání učiněného zástupcem, zjišťovat názory dítěte a zprostředkovávat je soudnímu orgánu.“*⁸⁶

Poté, co Soud shledal, že postupem soudů bylo zasaženo do práv nezletilých na slyšení a projednání věci v jejich přítomnosti, zabýval se otázkou, zda je tento zásah ospravedlnitelný. Podle Soudu není právo na slyšení a na účast na jednání možné považovat za absolutní a vymezil podmínky pro jeho omezení: *„Vždy je třeba přihlídnout k nejlepšímu zájmu dítěte, což je obecný princip regulující veškeré záležitosti týkající se práv dětí (viz čl. 3 Úmluvy o právech dítěte). Aplikace tohoto principu v konkrétní situaci může znamenat, že názor dítěte soudem zjišťován nebude a dítěti ani nebude umožněno, aby bylo přítomno jednání. Takový postup bude zpravidla odůvodněn velmi nízkým věkem dítěte nebo předmětem řízení pro dítě závadným.“*⁸⁷ V projednávaném případě Soud došel k závěru, že ani jeden z uvedených důvodů nebyl naplněn. Neshledal, že by bylo v dané věci namístě uvažovat o zvláštní ochraně dětí vzhledem k charakteru řízení, neboť se jednalo o majetkový spor, nikoli o oblast pro děti

⁸⁴ Nález sp. zn. I. ÚS 3304/13.

⁸⁵ Nález sp. zn. I. ÚS 3304/13.

⁸⁶ Nález sp. zn. I. ÚS 3304/13.

⁸⁷ Nález sp. zn. I. ÚS 3304/13.

škodlivou (jako např. násilí či sexuální tematika). Ani z hlediska věku (stěžovateli bylo v době rozhodování okresního soudu 9 let a stěžovatelce 16 let) Soud nenašel důvody, pro které by, zejména druhá stěžovatelka, neměla být o řízení informována a do něj zapojena. Jak uvedl Soud dětem je *„třeba umožnit účast na řízení, které se jich týká, v závislosti na jejich věku a rozumové a citové vyspělosti. Jde o určité kontinuum, kdy s přibývajícím věkem a rozumovou a citovou vyspělostí se míra zapojení dítěte do řízení nutně musí zvyšovat. Věk 18 let nemůže představovat hranici, před kterou dítě do řízení není zapojeno vůbec a po které již plně.“*⁸⁸

Dalším závažným pochybením okresního soudu byla absence jakékoli úvahy o tom, zda by nezletilí, jako žalovaní, nebyli schopni vyjádřit své názory na věc a zda by je nebylo vhodné o řízení nějak informovat a zapojit jej do něj.

Soud dospěl k závěru, že soud v daném řízení porušil práva nezletilých dle čl. 38 odst. 2 Listiny, čl. 12 odst. 2 Úmluvy na projednání věci v jejich přítomnosti a být slyšeni v každém soudním řízení které se jich dotýká a práva nezletilých na přístup soudu v rozporu s čl. 36 odst. 1 Listiny.

Toto rozhodnutí Soudu má zásadní význam pro změnu interpretace obsahu práva na slyšení a dalších participačních práv, neboť obsahuje otevřené pojetí těchto práv v souladu s přístupem mezinárodních organizací na ochranu práv dítěte.

Shrnutí

Z judikatury Ústavního soudu vyplývá, že otevřený přístup k interpretaci a aplikaci principu účasti dítěte v řízení, které se jej týká, Soud zastává především v případech řízení o nařízení ústavní výchovy. V oblasti rozhodování soudů o úpravě styku s dětmi a jejich rodiči a o svěření do výchovy je přístup Soudu, s výjimkou několika rozhodnutí, spíše zdrženlivý. Z této části judikatury je také patrný značný rozdíl mezi pojetím Soudu a Výboru OSN pro práva dítěte či Výboru ministrů Rady Evropy při výkladu a aplikaci participačních práv. Problémem je také nekonzistence této judikatury při interpretaci kritérií naplnění práva na slyšení.

Otázkou je, jaké důvody vedou k této zdrženlivosti? Jistě legitimním důvodem je obava z dopadů přímého slyšení dítěte před soudem na psychický a citový vývoj dítěte. Obdobně je potřeba citlivě přistupovat k problému manipulace a ovlivnění dítěte v rodinně právním řízení, které ovlivní jejich

⁸⁸ Nález sp. zn. I. ÚS 3304/13.

budoucnost. Opatření, která mají toto zajistit, náleží k úkolům soudce, který by měl rozhodnout o nejvhodnějším způsobu zjištění názoru dítěte s ohledem na konkrétní okolnosti případu.

Dalším důvodem zdrženlivosti může být i jistá setrvačnost praxe a stereotypy modelů rozhodování obecných soudů ve věcech nezletilých. V tomto smyslu se v judikatuře projevuje především důraz na konečné hodnocení názoru dítěte dospělými – tedy soudci. Je nepochybné, že konečný závěr v řízení záleží na posouzení nezávislého soudu. Přístup k vyjádření názoru dítěte by však neměl vyústit v postup, kdy se názor dítěte nebere vůbec v potaz či se nahrazuje pouze zprostředkovaným názorem jiných osob (typicky např. názorem pracovníků sociálně-právní ochrany dítěte).

Z judikatury také vyplývá, že je stále zřejmé pojetí dítěte spíše jako objektu, o kterém se rozhoduje, než jako subjektu a účastníka řízení. Přístup k realizaci principu účasti by měl být především individuální, kdy každý případ je pečlivě zhodnocen. Základním východiskem je, že právo účasti dítěte na řízení, které se je týká, je jeho právem, nikoli povinností. Pokud dítě vyjádří iniciativu vyjádřit se v případě, který se ho dotýká, soudce by neměl odmítnout dítě vyslechnout, pokud to není v rozporu se zájmem dítěte (s ohledem např. na jeho vyspělost či charakter řízení).

Z hlediska schopnosti dítěte vyjádřit se by se mělo vycházet z předpokladu, že dítě toho schopno s tím, že není na dítěti, aby tuto schopnost prokázalo. Prioritní by mělo být přímé slyšení dítěte, zprostředkované způsoby by měly být použity výjimečně v odůvodněných případech. Při posuzování vyspělosti dítěte by se nemělo vycházet z předem daných věkových hranic, neboť věk by neměl být limitem pro právo dítěte na účast v soudním řízení.

S tím souvisí i relevance názoru dítěte, kdy právo dítěte na slyšení by nemělo být jen možností vyjádřit svůj názor, ale mělo by být vykládáno v širším smyslu tak, že o právech dítěte není rozhodováno bez jejich účasti.

Větší důraz by měl být kladen na další procesní práva dítěte, jako je právo na informace, které je předpokladem pro smysluplnou účast dítěte v řízení, právo na konzultace a odpovídající právní zastoupení.

V soudním řízení by se k možnosti účasti dítěte mělo přistupovat otevřeně s tím, že k omezení tohoto práva by mělo dojít, až pokud se zjistí skutečnosti, které toto odůvodňují. Pro všechny případy by však měl být zásadním východiskem individuální přístup a pečlivé zhodnocení konkrétní situace s tím, že každé rozhodnutí je potřeba řádně odůvodnit.

Struktura analýzy

Úvod

1. Pojem a obsah participačních práv dítěte
 1. 1. Přístup k interpretaci a aplikaci participačních práv dítěte
 1. 2. Subjekty participačních práv dítěte
 1. 3. Participační práva dítěte v judikatuře Ústavního soudu
 1. 4. Problémy při interpretaci participačních práv dítěte

2. Judikatura Ústavního soudu
 2. 1. Právo dítěte na slyšení
 2. 1.1. Způsob slyšení
 2. 1. 2. Věk dítěte
 2. 1. 3. Relevance názoru dítěte
 2. 2. Vyloučení veřejnosti v trestním řízení proti mladistvému
 2. 3. Záležitosti, které se dotýkají dítěte

Shrnutí

Seznam použité judikatury:

1. Ústavní soud ČR:

Nálezy:

- sp. zn. III. ÚS 125/98 ze dne 24. 9. 1998, N 105/12 SbNU 87, Přípustnost omezení styku rodičů s nezletilými dětmi.
- sp. zn. III. ÚS 459/03 ze dne 20. 8. 2004, N 117/34 SbNU 223, Právo rodičů odmítajících léčbu nezletilého dítěte.
- sp. zn. Pl. ÚS 28/04 ze dne 8. 11. 2005, č. 20/2006 Sb., N 205/39 SbNU 171, Vyloučení veřejnosti v trestním řízení proti mladistvému (ochrana soukromí mladistvých delikventů vs. právo na informace).
- sp. zn. II. ÚS 1945/08 ze dne 2. 4. 2009, N 80/53 SbNU 11, K právu dítěte na slyšení v případě zásahu do osobní svobody.
- sp. zn. III. 3007/09 ze dne 26. 8. 2009, N 172/58 SbNU 503, Právo nezletilého dítěte na slyšení v řízení, v němž se rozhoduje o jeho záležitostech.
- sp. zn. I. ÚS 2661/10 ze dne 2. 11. 2010, N 219/59 SbNU 167, K rozhodování o střídavé výchově dítěte a o zjištění názoru dítěte na věc.
- sp. zn. III. ÚS 3363/10 ze dne 13. 7. 2011, N 131/62 SbNU 59, Neústavnost předběžného opatření o umístění nezletilého do psychiatrické léčebny při odmítání styku s druhým rodičem.
- sp. zn. I. ÚS 3304/13 ze dne 19. 2. 2014, K právu dítěte na projednání věci v jeho přítomnosti a na slyšení v soudním řízení, jehož se týká; nejlepší zájem dítěte.
- sp. zn. I. ÚS 1506/13 ze dne 30. 5. 2014, K rozhodování obecných soudů o střídavé výchově.

Usnesení:

- sp. zn. I. ÚS 495/01 ze dne 19. 3. 2002
- sp. zn. II. 203/02 ze dne 3. 6. 2003
- sp. zn. II. ÚS 717/02 ze dne 5. 11. 2003
- sp. zn. III. ÚS 707/04 ze dne 16. 2. 2006
- sp. zn. II. ÚS 393/05 ze dne 2. 3. 2006
- sp. zn. IV. ÚS 288/04 ze dne 10. 5. 2006
- sp. zn. II. ÚS 1818/07 ze dne 1. 11. 2007
- sp. zn. IV. 2019/07 ze dne 5. 12. 2007
- sp. zn. III. 2150/07 ze dne 28. 5. 2008
- sp. zn. I. ÚS 947/08 ze dne 12. 8. 2008
- sp. zn. II. ÚS 1651/09 ze dne 18. 3. 2010
- sp. zn. III. ÚS 688/10 ze dne 15. 4. 2010
- sp. zn. IV. ÚS 1156/10 ze dne 23. 6. 2010
- sp. zn. II. ÚS 1532/10 ze dne 7. 10. 2010
- sp. zn. II. ÚS 4475/12 ze dne 17. 1. 2013
- sp. zn. III. ÚS 2621/10 ze dne 26. 1. 2011
- sp. zn. II. ÚS 3848/12 ze dne 16. 5. 2013
- sp. zn. II. ÚS 1649/13 ze dne 8. 8. 2013
- sp. zn. I. ÚS 4609/12 ze dne 11. 11. 2013
- pod sp. zn. II. ÚS 1116/13 ze dne 5. 2. 2014
- sp. zn. II. ÚS 523/14 ze dne 11. 6. 2014
- sp. zn. II. ÚS 337/14 ze dne 11. 6. 2014

2. Evropský soud pro lidská práva

- Rozsudek ze dne 23. 9. 1994, *Hokkanen proti Finsku* (stížnost č. 19823/92).
- Rozsudek ze dne 15. 6. 2006, *S. C. proti Spojenému království* (stížnost č. 60958/00).
- Rozsudek ze dne 8. 7. 2003, *Sahin proti Německu* (stížnost č. 30943/96).
- Rozsudek ze dne 27. 4. 2010, *Levadna proti Ukrajině* (stížnost č. 7354/10).
- Rozsudek ze dne 22. 11. 2012, *Sýkora proti České republice* (stížnost č. 23419/07).
- Rozsudek ze dne 21. 6. 2007, *Havelka a další v. Česká republika* (stížnost č. 23499/06).

Seznam používaných zkratek:

Úmluva – Úmluva o právech dítěte, vyhlášena jako č. 104/1991 Sb.

Úmluva o výkonu práv – Evropská úmluva o výkonu práv dětí, vyhlášena jako č. 54/2001 Sb. m. s.

Ústava – ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů

Listina – Listina základních práv a svobod, vyhlášená usnesením předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., ve znění pozdějších změn.

evropská Úmluva - Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, vyhlášena jako č. 209/1992 Sb., ve znění pozměňujících protokolů

FOD – Fond ohrožených dětí

Soud – Ústavní soud

ESLP – Evropský soud pro lidská práva

Komentář CRC – Komentář Výboru OSN pro práva dítěte z roku 2009

Pokyny – Pokyny Výboru ministrů Rady Evropy o justici vstřícné k dětem z roku 2010

OSPOD – orgán sociálně-právní ochrany dětí

o. s. ř. – zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů

RE – Rada Evropy

Sb. – Sbírka zákonů

sp. zn. – spisová značka